ELSEVIER

Available online at www.sciencedirect.com

ScienceDirect

journal homepage: <http://www.elsevier.com/locate/kontakt>

Original research article

Rizikové chování adolescentů ve východočeském regionu**Risky behaviour in adolescents in the East Bohemian region**

Stanislava Hoferková*, Václav Bělík

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, katedra sociální patologie a sociologie, Hradec Králové, Česká republika

INFORMACE O ČLÁNKU

Received: 2016-12-09

Received in revised form:

2017-03-15

Accepted: 2017-04-28

Published online: 2017-06-26

Keywords:

Risky behaviour

Adolescence

School

East Bohemian region

ABSTRACT

The aim of the study was to examine selected factors of health-related behaviour in children and youth in the Pardubice and Hradec Králové regions (which constitute East Bohemia). The participants were 664 pupils and were students of selected elementary and secondary schools.

The research was carried out by means of quantitative data collection, using a questionnaire of our own design which included scale questions. The questionnaire of risk behaviour in adolescence investigates the risk factors of lifestyle in children and youth, i.e. specifically the category of truancy, neglecting school duties, addictive behaviour, aggressive behaviour including self-harm, reproductive health-related risk behaviour, and computer and internet use-related risk behaviour. The contribution presents results concerning the selected categories of risk behaviour, including their interrelations. The results demonstrate the significant relations among the individual examined phenomena in the research group. Low gender differences are also interesting. In terms of gender, there were differences only in aggressive behaviour and the time spent using a computer or the internet. Male pupils scored higher in both the mentioned variables. Respondents' age was only related to truancy, which decreased as their age increased.

SOUHRN

Klíčová slova:

rizikové chování

adolescence

škola

východočeský region

Cílem výzkumu bylo zmapovat vybrané faktory chování ovlivňujícího zdraví u dětí a mládeže v Pardubickém a Královéhradeckém kraji, které tvoří východočeský region. Respondenty se stalo celkem 664 žáků a studentů vybraných základních a středních škol. Výzkum byl realizován formou kvantitativního sběru dat, technikou dotazníku vlastní konstrukce se škálovými otázkami. Dotazník rizikového chování v dospívání mapuje rizikové faktory životního stylu dětí a mládeže. Jedná se konkrétně o kategorie záškoláctví a neplnění školních povinností, závislostní chování, agresivní chování včetně sebepoškozování, rizikové chování v oblasti reprodukčního zdraví a rizikové chování spojené s užíváním počítače a internetu. Příspěvek představuje výsledky vybraných kategorií rizikového chování včetně vzájemných vazeb. Výsledky ukázaly signifikantní souvislost mezi jednotlivými zkoumanými jevy u výzkumného souboru. Zajímavostí je rovněž stírání genderových rozdílů. Z hlediska pohlaví se ukázaly

* **Korespondenční autor:** Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D., Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, katedra sociální patologie a sociologie, Rokitského 62, 500 03 Hradec Králové, Česká republika; e-mail: stanislava.hoferkova@uhk.cz
<http://dx.doi.org/10.1016/j.kontakt.2017.04.005>

rozdíly pouze v agresivním chování a času stráveném na počítači či internetu. Obojí se jeví ve zvýšené míře u chlapců. Věk respondentů měl souvislost pouze se záškoláctvím, které v souvislosti s narůstajícím věkem klesá.

© 2017 Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta.
Published by Elsevier Sp. z o. o. All rights reserved.

Úvod

Rizikovým chováním se zabývají různé vědní obory, např. medicína, sociologie, psychologie, pedagogika. Fenomén rizikového chování můžeme tedy považovat za multidisciplinární. Širůčková [1] pak toto jednání definuje jako rozmanité formy chování, které mají negativní dopady na zdraví, sociální či psychologické fungování jedince nebo ohrožují jeho sociální okolí. Společným jmenovatelem všech forem rizikového chování je kritérium prepatologické úrovně sledovaného jevu, tzn. že teoretické systémy zabývající se rizikovým chováním nepřesahují do popisu patologické roviny problematiky (např. závislostní chování). Opatření primární prevence jsou směřována na jedince v tzv. prepatologické fázi, kdy existuje reálné nebo předpokládané ohrožení, k samotnému nežádoucímu stavu však ještě v plném rozsahu nedošlo [2].

Experimentování s riziky je v období dospívání typické, většinou přechodné, avšak nelze opomenout možná zdravotní rizika a důsledky, které mohou přetrvávat nebo se objevit v dospělosti. Hovoří se o tzv. nové morbiditě mládeže, která je aktuálně v tomto vývojovém období hlavní příčinou mortality. V této souvislosti Světová zdravotnická organizace (WHO) stanovila adolescenty jako samostatnou rizikovou populační skupinu a zdraví dorostu je definováno kromě jiného také nepřítomností rizikového – problémového chování. Syndrom rizikového chování v dospívání (SRCH-D) obsahuje tři hlavní oblasti rizikového chování [3]:

- 1) abúzus návykových látek – v našich podmínkách představuje závažný problém zejména užívání legálních návykových látek a marihuany, vzrůstají nelátkové závislosti spojené s informačními technologiemi, klesá věk uživatelů a narůstá počet dívek;
- 2) negativní jevy v oblasti psychosociálního vývoje – poruchy chování a projevy sociální maladaptace (krutost ke slabším, ničení majetku, krádeže, lhaní, školní selhávání, záškoláctví, útoky, agrese, autoagrese a suicidiální chování, delikvence a kriminalita), charakteristická je častá psychiatrická komorbidita;
- 3) rizikové chování v oblasti reprodukčního zdraví – předčasný pohlavní život, střídání partnerů, časná a nechtěná těhotenství, pohlavní nemoci.

Rizikové chování je tématem, které se dětí a mládeže dotýká především ve vztahu k jejich primárnímu prostředí – vztahy v rodině, školní prostředí, komunikace mezi vrstevníky a další. Učitelé se ve své praxi každodenně setkávají s různými projevy rizikového chování, obdobně je tomu ve slovenském prostředí. Jak uvádějí autorky Hroncová et al. [4], prudký nárůst sociálněpatologických jevů na Slovensku v transformačním období vyvolal společen-

skou potřebu zvýšení efektivnosti prevence a její profesionalizace. Došlo k nárůstu sociálněpatologických jevů ve společnosti, což se odrazilo i v nárůstu rizikových projevů chování u dětí a mládeže. Podle autorek tyto problémy přetrvávají i v 21. století a globální světová ekonomická krize je ještě zvýraznila.

Mezi hlavní zdroje výzkumných dat k problematice rizikového chování dětí a mládeže patří především mezinárodní studie, které nabízejí možnost srovnání v celosvětovém či evropském měřítku. Můžeme sem zařadit Evropskou školní studii o alkoholu a jiných drogách [5], Mezinárodní výzkumnou studii o zdraví a životním stylu dětí a školáků [6], projekt Rizikové faktory školního, sociálního a zdravotního vývoje školní mládeže [7] a International self-report delinquency study [8]. Na tuzemské úrovni jsou významné dílčí výzkumy kliniky adiktologie, Institutu pro kriminologii a sociální prevenci [9] nebo Masarykovy české sociologické společnosti prostřednictvím Sekce sociální patologie. Cenné informace poskytují výzkumy Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, které jsou realizovány prostřednictvím grantové politiky (specifické výzkumy a rezortní výzkumy), výzkumy realizované na výzkumných pracovištích (např. Akademie věd) nebo na vysokých školách – např. katedra psychologie FF Univerzity Palackého v Olomouci, která se dlouhodobě zabývá problematikou rizikového chování adolescentů zejména ve vztahu k vybraným osobnostním a sociálním charakteristikám [10, 11] nebo výzkumy Centra prevence rizikové virtuální komunikace PdF Univerzity Palackého v Olomouci [12]. V neposlední řadě jsou to také dílčí výzkumy, které realizují samy neziskové organizace a školy.

Výsledky výše zmiňovaných výzkumů naznačují zřetelný pokles výskytu rizikového chování u dětí a mládeže – zejména u pravidelné konzumace návykových látek, ale také u dalších forem rizikového chování včetně kriminality a delikvence. Navíc se jedná o obecný trend, který není specifický jen pro české prostředí, ale podobné změny jsou zaznamenávány i v řadě evropských zemí. Znepokojujícím faktem může být vyrovnávání zkušeností mezi pohlavími. Zatímco na konci 20. století byl výskyt rizikového chování včetně užívání návykových látek vyšší u chlapců, postupně dochází k vyrovnávání rozdílů mezi pohlavími.

Metodika a charakteristika souboru

Od roku 2015 probíhá na katedře sociální patologie a sociologie Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové (PdF UHK) rozsáhlý výzkum chování ovlivňujícího zdraví v dospívání (rizikové chování, psychická odolnost, depresivita a další). Uvedený výzkum probíhá prozatím ve dvou krajích České republiky – Pardubickém a Královéhradeckém kraji. Vzhledem k charakteru dotazníku byl sběr zacílen na druhý

stupeň základních škol, na střední a střední odborné školy. Školy v krajích i jednotlivé třídy byly vybírány záměrným výběrem, na základě dostupnosti, respektive ochoty škol participovat na výzkumu. Dbáno je na rovnoměrné zastoupení škol z hlediska jejich velikosti i velikosti města.

Cílem samotného zkoumání je mapování rizikových a protektivních faktorů životního stylu adolescentní populace. Tento cíl se zaměřuje na mapování níže uvedených jevů, které charakterizují problematiku rizikového chování. Dílčími cíli, které však nejsou součástí tohoto příspěvku, je hledání dalších souvislostí rizikového chování, např. depresivity, nezdolnosti, sociální opory nebo pohybové aktivity ve vztahu k rizikovému chování. Pro posouzení vybraných osobnostních charakteristik jsou využívány vlastní i standardizované dotazníky (např. The Children Sense of Coherence Scale nebo česká mutace Children's Depression Inventory).

Pro tento článek nebyly stanoveny samostatné hypotézy, nicméně samotné zkoumání testuje *prevalenci, vztahy a rozdíly mezi vybranými projevy rizikového chování adolescentů* s využitím dotazníku rizikového chování.

Experimentální verze Dotazníku rizikového chování v dospívání (autorem dotazníku je S. Pelcák z katedry sociální patologie a sociologie PdF UHK) byl konstruován na základě vybraných tematických publikací [7, 13]. Dotazník zjišťuje závažnost výskytu behaviorálních projevů, jež zařazuje SRCH-D:

1. Záškoláctví: neodůvodněná absence ve škole, záměrné vyhýbání se zkoušení, předstíraná nevolnost či nemoc, pozdní příchod do školy, předčasný odchod ze školy.
2. Rizikové sexuální chování: předčasný pohlavní styk, střídání sexuálních partnerů, nechráněný pohlavní styk.
3. Experiment s jídelním chováním a sebepoškozování: držení diet, vyvolávání zvracení, hladovění, řezání, pálení a automutilační chování.
4. Konzumace návykových látek.
5. Drobná kriminalita: rušení nočního klidu po 22. hodině, ničení a poškozování věci či majetku, drobné krádeže.
6. Agresivní chování: nadávky, posměšky a ironické poznámky, ponižování a zesměšňování druhých, agresivní chování vůči členovi/členům rodiny, týrání zvířat, projevy nepřátelství a agrese k lidem jiného etnika či národnosti.
7. Rizikové sporty a aktivity: např. parkour, lezení na sloupy vysokého napětí, jízda na bruslích/skatu za autobusem aj.

8. Negativní jevy spojené s využíváním informačních a komunikačních technologií (ICT), gaming a gambling: hraní PC a z toho plynoucí neplnění povinností, neadekvátní trávení volného času na sociálních sítích, hraní a sázení na výherních automatech, sázení prostřednictvím internetu, hraní placených her [14].

Odpovědi jsou zaznamenány na pětibodové škále (1 = nikdy, 5 = pravidelně), hodnoceno je období uplynulého kalendářního roku. Index rizika je výsledkem součtu hodnot, který je vydělen počtem položek projevů SRCH-D.

Cronbach Alfa dotazníku činí 0,779. Pro zpracování dat byl použit software IMB Statistics SPSS. Pro účely tohoto příspěvku byly vybrány pouze dílčí položky týkající se záškoláctví, konzumace vybraných návykových látek, agresivního chování a rizikového chování spojeného s užíváním informačních a komunikačních technologií (ICT), respektive počítače a internetu.

Výsledky

Do výzkumu bylo prozatím zahrnuto celkem 664 respondentů, z toho 247 chlapců (37 %) a 417 dívek (63 %; nepoměr chlapců a dívek ve výzkumném souboru odráží faktické zastoupení pohlaví v jednotlivých ročnících základních a středních škol).

Z hlediska věku respondentů (tab. 1) převažují mladiství mezi 15. a 17. rokem věku, následuje skupina mladých dospělých. Pro relevantní výsledky bude třeba doplnit respondenty z řad základních škol.

Dotazník rizikového chování v dospívání mapuje několik oblastí rizikového chování, které jsou tvořeny dílčími položkami. Oblasti nazýváme pracovně „indexy“. V následující části příspěvku představíme výsledky pro položky indexů Záškoláctví, Konzumace návykových látek a gambling, Agresivní chování a Rizikové chování prostřednictvím ICT.

Tabulka 1 – Věk respondentů (N = 664)

Věk	Absolutní četnost	Procenta (%)	Kumulativní procenta (%)
13–14 let	61	8,9	9,0
15–17 let	400	59,9	69,5
18–23 let	203	30,3	100,0

Tabulka 2 – Položky indexu Záškoláctví (N = 664)

Záškoláctví	Pozdní příchod do školy, předčasný odchod ze školy	Záměrné vyhýbání se zkoušení	Neodůvodněná absence ve škole
Průměr	1,98	1,59	1,48
Medián	2,00	1,00	1,00
Směrodatná odchylka	0,96	0,85	0,80
N	Validní 663 Chybějící ^a 1	661 3	658 6

^a Respondent na danou položku neodpověděl.

Na položky týkající se záškoláctví (tab. 2) odpovídali respondenti nejčastěji „nikdy“ (absence ve škole, vyhýbání se zkoušení) a „zřídka“ (pozdní příchod a předčasný odchod ze školy). Nejvyšší průměrné hodnoty (1,98) dosáhla položka týkající se pozdního příchodu do školy a předčasněho odchodu.

Tabulka 3 ukazuje frekvenci odpovědí na položky týkající se užívání vybraných návykových látek a gamblingu.

Nejvyšší průměrné hodnoty byly naměřeny u položek týkajících se užívání alkoholu a tabáku, respondenti nejčastěji volili odpověď „zřídka“ a „občas“. Zajímavý je výsledek střední hodnoty mediánu u konzumace alkoholu, tedy „občas“. Naměřené střední hodnoty byly vyšší také u užívání marihuany (průměr 1,39).

Tabulka 3 – Položky indexu Konzumace návykových látek a gambling (N = 664)

Konzumace návykových látek a gambling	Pití alkoholu	Kouření cigaret	Užívání marihuany	Užívání tanečních drog	Hraní na hracích automatech
Průměr	2,50	2,13	1,39	1,14	1,11
Medián	3,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Směrodatná odchylka	1,09	1,48	0,85	0,60	0,49
N	Validní 663 Chybějící ^a 1	659 5	662 2	664 0	663 1

^a Respondent na danou položku neodpověděl.

Tabulka 4 představuje frekvenci odpovědí na položky týkající se agresivního chování – vůči lidem, majetku i zvířatům. Nejčastější odpovědi na téměř všechny položky bylo „nikdy“, dále „zřídka“. Nejvyšší průměrné hodnoty byly na-

měřeny u položky týkající se verbální agrese – nadávky, posměšky, ironické poznámky. Zjištěny byly vyšší průměrné hodnoty (1,63) pro položku týkající se nepřátelství a agrese vůči lidem jiného etnika či národnosti.

Tabulka 4 – Položky indexu Agresivní chování (N = 664)

Agresivní chování	Nad	Etn	A	Pon	Rv	Ašk	TZ
Průměr	2,27	1,63	1,56	1,56	1,51	1,23	1,05
Medián	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Směrodatná odchylka	1,10	0,94	0,79	0,80	0,81	0,62	0,37
N	Validní 659 Chybějící ^a 5	664 0	661 3	658 6	663 1	662 2	661 3

Vysvětlivky: Nad – nadávky, posměšky a ironické poznámky; Etn – projevy nepřátelství a agrese k lidem jiného etnika či národnosti; A – agresivní chování vůči ostatním; Pon – ponižování a zesměšňování druhých; Rv – rvačky; Ašk – ničení a poškozování školních věcí či majetku; TZ – týrání zvířat.

^a Respondent na danou položku neodpověděl.

Z hlediska rizikového chování na internetu (tab. 5) se jako nejrizikovější jeví mnohahodinové trávení času na sociálních sítích (průměr 2,27) a nadměrné hraní PC her (2,05). Předpokládáme, že výsledky mohou být kvůli větší-

mu zastoupení dívek ve výzkumném souboru podhodnocené. Objevuje se také sledování nevhodných internetových stránek, sázení na internetu a hraní placených her.

Tabulka 5 – Položky indexu Rizikové chování prostřednictvím ICT (N = 664)

Rizikové chování na PC a internetu	Nadměrné trávení volného času na sociálních sítích	Nadměrné hraní počítačových her	Sledování nevhodných internetových stránek	Sázení prostřednictvím internetu, hraní placených her
Průměr	2,27	2,05	1,79	1,24
Medián	2,00	2,00	1,00	1,00
Směrodatná odchylka	1,10	1,10	1,11	0,72
N	Validní 663 Chybějící ^a 1	654 10	659 5	663 1

^a Respondent na danou položku neodpověděl.

V následující části představíme výsledky pro celkové indexy (byla naměřena signifikantní závislost mezi všemi položkami jednotlivých indexů): záškoláctví, konzumace vybraných návykových látek, agresivní chování a rizikové chování spojené s užíváním informačních a komunikačních technologií, respektive počítače a internetu.

Z tabulky 6 je patrné, že nejvyšší průměrná hodnota odpovědi byla naměřena u indexu Rizikové chování prostřednictvím ICT (1,84), nejmenší u indexu Agresivní chování (1,54). Podobné střední hodnoty byly zaznamenány u Záškoláctví a Konzumace návykových látek.

Tabulka 6 – Výsledky jednotlivých indexů (N = 664)

Odpovědi na škále pro jednotlivé indexy	Záškoláctví		Konzumace návykových látek		Agresivní chování		Rizikové chování prostřednictvím ICT	
	N	%	n	%	n	%	n	%
<i>Nikdy</i>	306	46,1	334	50,3	355	53,5	176	26,5
<i>Zřídka</i>	273	41,1	260	39,2	263	39,6	363	54,7
<i>Občas</i>	67	10,1	54	8,1	24	3,6	92	13,9
<i>Často</i>	6	0,9	7	1,1	1	0,2	14	2,1
<i>Pravidelně</i>	2	0,3	1	0,2	1	0,2	2	0,3
Průměr	1,69		1,66		1,54		1,84	
Směrodatná odchylka	0,64		0,61		0,47		0,64	
Celkem	654	98,5	656	98,8	644	97,0	647	97,4
Chybějící ^a	10	1,5	8	1,2	20	3,0	17	2,6

Vysvětlivky: n – absolutní četnost.
^a Respondent na danou položku neodpověděl.

Ve výzkumném souboru má pohlaví vliv pouze na rizikové chování na internetu a agresivní chování (tab. 7).

Chlapci v našem souboru jsou agresivnější a mají větší sklon k rizikovému chování na počítači a internetu než dívky.

Tabulka 7 – Statisticky významné rozdíly mezi naměřenými hodnotami indexů a pohlavím respondentů (N = 664)

		F ^a	Průměr	Směrodatná odchylka
Agresivní chování	chlapci	28,07	1,73	0,54
	dívky		1,43	0,37
Rizikové chování na PC a internetu	chlapci	48,38	2,09	0,76
	dívky		1,69	0,50

^a $p < 0,001$

V našem výzkumném souboru má věk signifikantní vliv pouze na záškoláctví (tab. 8). S rostoucím věkem tedy klesá tendence k záškoláckému chování.

Tabulka 8 – Statisticky významné korelace mezi naměřenými hodnotami indexů a věkem respondentů (N = 664)

	Věk (r)
Záškoláctví	-5,476 ^a

^a $p < 0,001$

Diskuse

Rizikové chování je multidisciplinární kategorie. Zejména v pediatrii, psychologii a adiktologii se ustálil pojem syndrom rizikového chování v dospívání (SRCH-D), který je

specifický právě pro toto vývojové období. Závažnost rizikového chování konkrétního jedince je vždy výslednicí specifických interakcí osobnostních faktorů, sociálního systému a širšího sociálního prostředí. Nutno zdůraznit, že většina adolescentů nemá v tomto vývojovém období závažnější potíže, přechod od adolescence do dospělosti zpravidla proběhne bez závažnějšího ohrožení zdraví jedince [15]. Zejména epizodické a méně závažné projevy rizikového chování můžeme považovat za znak zdravého vývoje [7, 13].

Článek mapoval vybrané faktory rizikového chování u žáků a studentů ve východočeském regionu. Výzkumu se zúčastnilo 664 respondentů (247 chlapců a 417 dívek) ve věku 13 až 23 let z vybraných základních a středních škol z Královéhradeckého a Pardubického kraje. Prevalence, vztahy a rozdíly mezi vybranými projevy rizikového chování adolescentů ve východočeském regionu byly charakterizovány za pomoci Dotazníku rizikového chování v dospívání. Výzkum je součástí rozsáhlejší studie zaměřené na mapování protektivních a rizikových faktorů životního stylu adolescentní populace.

Výzkum pracuje s tzv. indexy, které tvoří určitý typ rizikového chování. Pro potřeby příspěvku byly představeny výsledky indexů Záškoláctví, Konzumace návykových látek a gambling, Agresivní chování a Rizikové chování prostřednictvím ICT (všechny položky v rámci indexu spolu korelují). Aby nedošlo ke zkreslení, prezentovány byly výsledky nejen celkových indexů, ale také jednotlivých položek, které daný index naplňují.

Z hlediska jednotlivých oblastí rizikového chování můžeme shrnout, že jako nejrizikovější se jeví rizikové chování spojené s užíváním informačních a komunikačních technologií, nejméně pak agresivní chování. Výsledky jsou ovšem do určité míry zkresleny, neboť v rámci všech indexů byly pro jednotlivé položky naměřeny různé hodnoty. Závažnost tohoto fenoménu dokládá mj. i zařazení modulu zaměřeného na hraní počítačových her a hazardních her a internetových aktivit do dotazníku Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách v roce 2015. Výzkumy [12] dokládají, že i když je informovanost dětí v této oblasti relativně uspokojivá, přesto se chovají rizikově.

Z hlediska indexu Záškoláctví dosáhla nejvyšší průměrné hodnoty (1,98) položka mapující pozdní příchod do školy a předčasný odchod ze školy. Jako relativně časté (průměrná hodnota vyšší než 2,0) se jeví nadměrné trávení volného času na sociálních sítích a nadměrné hraní počítačových her, tedy gaming. Z hlediska agresivního a nepřátelského chování dosáhla hodnoty vyšší než 2,0 verbální agrese – nadávky, posměšky a ironické poznámky. Druhá nejvyšší průměrná hodnota byla naměřena u nepřátelského a agresivního chování k lidem jiného etnika či národnosti (1,63). Tato položka dosáhla vyšších středních hodnot než poškozování školního majetku a ničení věcí druhých (1,23).

I když celkový index Konzumace návykových látek a gambling nedosáhl v porovnání s ostatními indexy nejvyšších středních hodnot, opačně tomu tak bylo v případě posuzování jednotlivých položek. Pití alkoholu dosáhlo nejvyšších středních hodnot ze všech položek sledovaných indexů – průměr 2,5, medián 3. Také průměrná hodnota kouření cigaret byla vyšší než 2,0. Tyto výsledky jsou ve shodě s výsledky studií [5, 6, 8], které potvrzují nadprůměrné zkušenosti českých žáků a studentů s užíváním legálních i nelegálních látek v mezinárodním kontextu. Podobné výsledky naznačují i další reprezentativní výzkumy [10], které upozorňují mj. na vysokou prevalenci zkušenosti i nadměrného či rizikového užívání návykových látek.

V našem výzkumném souboru má pohlaví vliv pouze na index Rizikové chování prostřednictvím ICT a Agresivní chování, v neprospěch chlapců. Naše výsledky opět potvrzují výsledky jiných výzkumů [5–8, 10], ve kterých se chlapci jeví jako rizikovější než dívky. Je třeba však upozornit, že dochází k významnému zvýšení rizikového chování u dívek z hlediska delikvence i užívání návykových látek – data ukazují postupné snižování rozdílů v rizikovém chování chlapců a dívek v čase, kdy se dřívější rozdíly mezi chlapci a dívkami postupně vyrovnávají.

Věk má signifikantní vliv pouze na záškoláctví – s rostoucím věkem klesá tendence k záškoláckému chování. S ohledem na rozdílné hodnoty v rámci jednotlivých položek by bylo vhodné zaměřit se na signifikantní závislosti mezi sledovanými proměnnými (věk, pohlaví) a jednotlivými

mi položkami, např. užíváním alkoholu, tabáku nebo nadměrným trávením volného času na sociálních sítích. Bylo by vhodné podrobit detailnější analýze konkrétní projevy rizikového chování.

Výsledky ukázaly také signifikantní souvislosti mezi jednotlivými zkoumanými kategoriemi rizikového chování. Vzhledem k rozsahu příspěvku neuvádíme korelaci jednotlivých položek (jak již bylo zmíněno výše, všechny položky v rámci jednoho indexu spolu korelují). Za zmínku stojí, že položky konzumace alkoholu a tabáku korelují s téměř všemi sledovanými položkami rizikového chování (neodůvodněná absence ve škole a vyhýbání se zkoušení, sledování nevhodných internetových stránek, nadměrné trávení volného času na sociálních sítích, násilné či nepřátelské chování vůči lidem, majetku i zvířatům). Nebyla naměřena pouze korelace s položkou hraní počítačových her (včetně placených).

Ukazuje se, že masivní užívání informačních a komunikačních technologií má zásadní vliv na životní styl dětí a mládeže také v oblasti rizikového chování. Redukcí času stráveného s vrstevníky „venku“ dochází k poklesu některých forem rizikového chování. Na tento trend upozornili již Marešová a kol. [16], kteří ve shodě s kriminologym konstatovali, že kriminalita dětí a mladistvých se přesouvá „z ulice na sociální síť“. Také v oblasti užívání návykových látek došlo v roce 2015 k výraznému poklesu prevalence zkušenosti i problémového užívání [5]. Rizikový již není reálný „svět venku“, ale virtuální, do kterého vstupujeme doma, ve škole či ve veřejném prostoru přes počítač nebo mobilní telefon. Je tedy žádoucí, aby výzkumné i preventivní aktivity byly orientovány zejména tímto směrem.

Rovněž se domníváme, že roli salutoprotektivních faktorů životního stylu v etiologii rizikového chování dospívajících je věnována malá pozornost. Tento trend se promítá ve struktuře a obsahu školních preventivních programů. Aktuální mezioborová diskuse oprávněně apeluje na nezbytnost změny současného přístupu v prevenci – od zaměření na negativní jevy a odstrašování ke snaze posílit pozitivní vývoj a vnitřní zdroje adolescenta [15, 17–19].

Závěr

Téma rizikového chování bylo, je a bude velmi aktuální. V souvislosti se stále zvyšující se intenzitou ohrožení dětí v současné společnosti je nutné tomuto tématu věnovat zvýšenou pozornost. V uvedeném zkoumání se pokoušíme nalézt souvislosti mezi jednotlivými projevy rizikového chování. Pro účely tohoto příspěvku byly představeny vybrané výsledky Dotazníku rizikového chování v dospívání, který shodně s faktory SRCH-D sleduje např. záškoláctví, konzumaci vybraných návykových látek, sexuální rizikové chování, agresivní chování nebo rizikové chování spojené s užíváním počítače a internetu. Výsledky našeho výzkumu prokázaly signifikantní souvislosti mezi jednotlivými zkoumanými kategoriemi rizikového chování a potvrzují tak existenci syndromu rizikového chování v adolescenci. Tato zjištění jsou ve shodě s výše uváděnými výzkumy nezávisle na skutečnosti, že samotný výzkum byl zaměřen na dospívající mládež ve východočeském regionu.

L I T E R A T U R A

- [1] Širůčková M. Rizikové chování. In: Miovský M., Adámková T, Čablová L, Čech T, Doležalová P, Endrůdiová L et al. Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze; 2015:161–6.
- [2] Miovský M, Skácelová L, Zapletalová J, Novák P (Eds). Primární prevence rizikového chování ve školství. Praha: Sdružení SCAN; 2010.
- [3] Hamanová J, Kabíček R. Syndrom rizikového chování v dospívání. Lékařské listy 2002;50(4):38–40.
- [4] Hroncová J, Emmerová I, Kopáčková K. Preventivní sociálně-výchovná činnost ve škole. Banská Bystrica: Belianum; 2013.
- [5] Chomynová P, Csémy L, Mravčík V. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2015. Zaostřeno 2016;5. [online] [cit. 2016-11-17]. Dostupné z: <http://jzs.cz/wp-content/uploads/2016/10/Evropsk%C3%A1-studie-o-drog%C3%A1ch.pdf>
- [6] Madarasová Gecková A, Dankulincová Z, Sigmundová D, Kalman M (Eds). Mezinárodní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků na základě výzkumu studie Health Behaviour in School-Aged Children realizované v roce 2014. Olomouc: Univerzita Palackého; 2016. [online] [cit. 2016-09-09]. Dostupné z: <http://hbcs.upol.cz/download/nar-zprava-v4-2014.pdf>
- [7] Nielsen Sobotková V a kol. Rizikové a antisociální chování v adolescenci. Praha: Grada; 2014.
- [8] Moravcová E, Podaná Z, Buriánek J. Delikvence mládeže: trendy a souvislosti. Praha: Triton; 2015.
- [9] Diblíková S, Cejp M, Štefunková M, Zeman P, Smejkal V, Martinková M. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2015. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci; 2016.
- [10] Dolejš M, Skopal O, Suchá J, Vavryšová L, Cakirpaloglu P. Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci; 2014.
- [11] Vacek J, Šejvl J, Miovský M. Školní dotazníková studie o návykových látkách, rizikovém chování a volnočasových aktivitách, Plzeň: Závěrečná zpráva z výzkumu. Tišnov: Sdružení SCAN; 2008.
- [12] Kopecký K, Szotowski R, Krejčí V. Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci; 2015.
- [13] Kabíček P, Csémy L, Hamanová J a kol. Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví. Praha: Triton; 2014.
- [14] Hoferková S, Pelcák S. Budoucí časová perspektiva pubescenta. Hradec Králové: Gaudeamus; 2015.
- [15] Pelcák S, Hoferková S, Bělík V. Smysl pro soudržnost a adherence ke zdravému životnímu stylu u adolescentů. Lifelong Learning – Celoživotní vzdělávání 2015;5(2):98–108. Doi: <http://dx.doi.org/10.11118/lifele2015050298>.
- [16] Marešová A, Cejp M, Holas J, Martinková M, Rozum J. Analýza trendů kriminality v roce 2013. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci; 2014.
- [17] Pelcák S. Nespecifická primární prevence a psychologie zdraví. In: Kraus B, Hroncová J. Sociální patologie. Hradec Králové: Gaudeamus; 2007, pp. 304–16.
- [18] Slezáčková A. Osvědčené programy a intervence pozitivní psychologie ve škole. Řízení školy 2011;8(4):38–40.
- [19] Borská J, Vacková J, Small MA. United Nations Convention on the Rights of the Child and its implementation in the 21st century. Kontakt 2016;18(2):96–102. Doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.kontakt.2016.05.005>.